

DERLEME MAKALE

Yaşlıların Pandemi Sürecindeki Biyopsikososyal Etkilenimleri

Fatma HASTAOĞLU¹

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Yaşlı Bakımı Programı, Sivas / Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-8929-2860

ÖZET

Covid-19 virüsü ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde görülmüş ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 11 Mart'ta pandemi ilan etmiştir. Pandemi süreci tüm dünyada başta sağlık, ekonomi ve toplumsal hayatı etkileyen oldukça önemli bir krize neden olmuştur. Covid-19 pandemisi herkesi etkisi altına alan, gerek toplumsal gerekse bireysel anlamda hem fiziksel hem ruhsal hem de ekonomik açıdan önemli önemli kayıplar yaşanmasına neden olan bir halk sağlığı sorunudur. Dezavantajlı grup olarak bilinen yaşlıların, özellikle yaşlı bireylerin enfeksiyon riski açısından riskli olmaları, hem ekonomik (para çekme, faturaları ödeme vb.), hem sosyal (yiyecek içecek alma, güneş ışığından faydalanma vb.) hem de sağlık gereksinimleri (ilaçların temini, sağlık kontrollerinin yapılması vb.) için desteğe ihtiyaç duyabilmeleri, sosyal izolasyon yaşamaları, toplumsal açıdan dışlanmaları, bilinmeyenlere karşı korku duymaları gibi pek çok neden pandemi sürecinin yaşlılardaki etkisini gözler önüne sermektedir. Evde kalıp dışarı çıkamayan yaşlılarda, fiziksel ve ruhsal gerilemelerin görülmesinin yanı sıra, korunma ve bakım gereksinimlerinde de belirgin bir artış görülmektedir. Pandemi sağlık sistemi üzerinde ciddi yük oluşturduğunda ve kaynakların pandemideki tüm nüfusun gereksinimleri ile başa çıkmak için yeterli olmadığında, yaşın olumsuz bir faktör olabileceği yönündeki risk unutulmamalı ve tüm yaşlı insanların bu zamanlarda saygı ve sevgi ile tedavi edilmesi sağlanmalıdır. Bu nedenle, yaşlıların pandemi sürecinden etkilenimlerinin erken dönemde tespit edilmesinin, hem bakım uygulamalarının düzenlenmesine, yaşlıların hastane yatışlarının azaltılarak, pandeminin kontrol altına alınabilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yaşlılardaki pandeminin olumsuz etkilerini azaltmak, bakım gereksinimlerini karşılamak, sosyal yaşama katılmalarını kesmeden koruyabilmek, onların bu acil, olağandışı ve zor durumda toplumsal saygınlığını devam ettirebilmelerini sağlamak pandemi farkındalığını artırmakla sağlanacaktır. Çalışmamız, bu farkındalığı sağlamak amacıyla planlanmıştır.

MAKALE GEÇMİŞİ

Geliş 17 Ocak 2021
Kabul 14 Haziran 2021

ANAHTAR KELİMELER

Yaşlı, pandemi, biyopsikososyal etkilenim, geriatri, gerontoloji, Covid-19

Biopsychosocial effects of older adults during the pandemic period

ABSTRACT

Covid-19 virus was first seen in Wuhan, China and spread rapidly, WHO declared a pandemic on March 11. The pandemic process has caused a serious crisis all over the world. Covid-19 pandemic is a problem that affects everyone and causes significant losses both socially and personally, physically, mentally and economically. Many reasons such as the older adults, who are the disadvantaged group, being risky in terms of infection risk, needing support for both economic, social and health needs, social isolation, social exclusion, fear of the unknown, show the effect of the pandemic process on the older adults. In addition to physical and mental regressions, there is a significant increase in the need for protection and care in the older adults who cannot leave the house. It is necessary to reduce the negative effects of the pandemic in the older adults, to meet their care needs, to protect their participation in social life without interrupting them, and to ensure that they maintain their social dignity in this normal situation. When the pandemic puts a burden on the healthcare system and resources are not sufficient to cope with the needs of the entire population in the pandemic, the risk that age can be a negative factor should not be forgotten, and all older people should be treated with respect and love at these times. For this reason, knowing the effects of the older adults from the pandemic process will contribute to the regulation of care practices and to control the pandemic by reducing hospitalizations of the older adults. To reduce the negative effects of the pandemic in the elderly, to meet their care needs, to protect their participation in social life without interrupting them, to ensure that they can maintain their social dignity in this urgent, extraordinary and difficult situation will be provided by increasing pandemic awareness. This study has been planned to raise this awareness.

ARTICLE HISTORY

Received 17 January 2021
Accepted 14 June 2021

KEYWORDS

Older adults, pandemic, biopsychosocial influence, geriatrics, gerontology, Covid-19

¹ Sorumlu Yazar: fhastaoglu@cumhuriyet.edu.tr

1.GİRİŞ

Kovid-19 ciddi akut solunum yolu enfeksiyonlarına sebep olan ölümcül bir hastalıktır (Zhou, Yang, Lou, Wang, Hu, Zhang, Zhang & Shi, 2020). Din, dil, ırk ya da cinsiyet ayrımı yapmayan bu hastalıkla ilgili olarak Dünya Sağlık Örgütü 30 Ocak 2020 tarihinde salgının halk sağlığı açısından uluslararası düzeyde endişe oluşturduğunu ve acil durum gerektirdiğini açıklamıştır. Günümüzde Covid-19 pandemisi tüm dünyayı hızla etkisi altına almıştır. Enfeksiyonun insandan insana bulaştığı ve özellikle ileri yaş hastaların bu enfeksiyondan daha ciddi etkilenimleri olduğu belirlenmiştir (Ekici, 2020). Kovid-19 salgınında en önemli risk grubunu oluşturan yaşlı bireyler için bir takım tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden önemli birisi de İçişleri Bakanlığının 21 Mart 2020 tarihinde 81 il valiliğine gönderdiği genelge ile 65 yaş ve üstü vatandaşlar ile kronik rahatsızlığı bulunan kişilerin ikametlerinden dışarı çıkmalarının; park ve bahçe gibi açık alanlarda dolaşmalarının sınırlandırılması olmuştur (İçişleri Bakanlığı Genelgesi, 2020).

Dünyada ve ülkemizde yaşlı nüfus hızla artmaktadır. Artan yaşlı nüfusun pandemideki etkilenimleri üzerine literatürde pek çok tanımlayıcı çalışma olmasına karşın, yaşlıların biyopsikososyal boyutları ile bütüncül değerlendirilerek çok yönlü bir yaklaşımın gerekliliği açıktır. Bu çalışmada çok yönlü bir bakış açısıyla yaşlının tüm etkilenimlerinin belirlenmesi, bunun yanı sıra yaşlıların toplumsal saygınlığını devam ettirebilmelerini sağlamak için pandemi farkındalığının artırılması amaçlanmıştır.

2.COVID-19 PANDEMİSİ

Koronavirüs (CoV), soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS-CoV) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS-CoV) gibi daha ciddi hastalıklara kadar çeşitli hastalıklara neden olan büyük bir virüs ailesidir (Altın, 2020). Reseptör bağlayan gen bölgesinin yapısı, SARS koronavirüsüne çok benzer olduğu ve virüsün hücre girişi için aynı reseptörü, anjiyotensin dönüştürücü enzim 2'yi (ACE2) kullandığı gösterilmiştir (Zhou vd., 2020). Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesi Koronavirüs Çalışma Grubu, bu virüsün ciddi akut solunum sendromu koronavirüs 2 (SARS-CoV-2) olarak adlandırılmasını önermiştir (Applegate & Ouslander, 2020). İlk olarak Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde belirlenmiş, daha önce insanlarda tanımlanmamış bir virüs olarak da Covid-19 şeklinde isimlendirilmiştir (Altın, 2020). Birçok enfeksiyon etkeni farklı bulaş yolları ile salgınlara yol açabilir. Bu salgın hastalıklar etkenin virülansına bağlı olarak zamanla kendi kendini sınırlandırabilir. Ancak, yüksek enfektiviteye bağlı kısa ya da uzun periyotlu etkiler de ortaya çıkarabilir (Kaya, 2020).

Başlangıçta koronavirüs olgularının büyük çoğunluğu Çin'den bildiriliyor olsa da, hastalık Çin dışında birçok ülkeyi etkilemiş ve olgu sayısında hızlı bir artış görülmüştür (Kara & Alsancak, 2020). Günümüz verilere göre ise hem Avrupa hem de ABD salgının en fazla görüldüğü bölgelerdendir. WHO raporuna göre, Covid-19'dan ölümlerin % 89'u 65 yaş ve üstü kişilerde görülmektedir (WHO, 2020).

Pandemi süreci tüm yaş gruplarını etkiliyor olmasına rağmen, kırılğan gruplardaki etkilenimler çok daha ölümcül olabilmektedir. Bu sürecin belirli yaş gruplarına özgü olarak daha spesifik ele alınması, etkilenen grupların çok yönlü değerlendirilmeleriyle mümkün olacaktır.

2.1.Yaşlılık Süreci ve Pandemiye Yaşlılık

WHO, yaşlılık tanımlamasına göre yaşlılar; 65-74 Yaş – Genç Yaşlı, 75-84 yaş- Orta yaşlı ve 85 ve üzeri yaş- İleri Yaşlılık olarak belirlenmiştir (WHO, 2018). Tüm dünyada ve ülkemizde yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Nüfus sayımlarına göre 2019 yılı için dünya nüfusunun yaklaşık 7,5 milyar, yaşlı nüfusun ise 700 milyon olduğu saptanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 sonuçlarına göre ise, ülkemizde 65 ve daha yukarı yaştaki nüfus 5 yılda % 21,9 artarak, geçen yıl 7 milyon 550 bin kişiye ulaşmıştır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının 2030 yılında % 12,9'a yükseleceği ve 2080 yılına gelindiğinde ise ülke nüfusunun 1/4'ünün (% 25,6) yaşlı olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2018).

Ülkemizde ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde bildirilmiş, ilk ölümler (mortalite) ise yaşlı ve kronik hastalığa sahip bireylerden gelmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020a). Covid-19 enfeksiyonunun insandan insana bulaştığı, özellikle yetişkinlerin Covid-19'a duyarlı olduğu ve hastalığın ciddiyetinin yaşla ilişkisi olduğu gösterilmiştir. DSÖ Avrupa bölgesi haftalık surveyans verisine göre Covid-19 görülme sıklığı ve ölüm oranlarının özellikle 65 yaşından sonra arttığı bildirilmiştir (Ekici, 2020). Covid-19 görülme şiddeti ve yaşı her yaşta olabilmesine rağmen, ağırlıklı olarak ileri yaş ve altta yatan tıbbi komorbidite olan (kardiyovasküler hastalıklar, diyabetes mellitus, hipertansiyon, kronik akciğer hastalığı, kanserler, kronik böbrek yetmezliği, obezite ve sigara kullanımı) yetişkinlerde görülür (Zhou et al., 2020).

Pandemi öncesine bakıldığında, yaşlı nüfus ölüm nedenleri arasında ülkemizde ve dünyada ilk sırada kronik hastalıklar yer almaktayken, günümüz pandemisinin, bu sıralamada yaratacağı değişiklik henüz öngörülememektedir. Bu anlamda pandemi sürecindeki yaşlılar, biyopsikososyal boyutlarıyla değerlendirilerek, fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönden etkilenimleri incelenmelidir (Sağlık Bakanlığı, 2020a).

Yaşlılık, pek çok etken göz önüne alındığında pandemiden etkilenen önemli bir gelişimsel evre olarak dikkati çekmektedir. Pandemiye korunma ise eldeki en güçlü silah olarak konuşulmaktadır. Korunma süreci için de sosyal mesafe maske ve hijyen kuralları üç temel başlık ön plana çıkmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2020a). Yaşlılarda ise sosyal mesafenin korunması, mental düzeylerindeki değişimlere bağlı güçleşebilmektedir. Bunun yanı sıra solunum problemi çekebilen, iletişim güclüğü çeken yaşlıların maske kullanımları da oldukça sıkıntı verici olabilmektedir (Ofiaz, 2020). Hijyen için ise, yaşlılık döneminde kişisel bakım ihtiyaçlarının sürdürülmesinde yaşanan yetersizlikler pandeminin üç önemli kuralını uygulamada yaşlılar için ciddi tehlikeler oluşturmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2020b).

Tüm bu bilgiler ışığında maske mesafe hijyen kurallarına uymakta zorluk çeken grup olan yaşlıların pandemi sürecinden ciddi oranda etkilenmeleri de kaçınılmazdır.

2.2.Yaşlılardaki Fizyolojik Etkilenimler

Yaşlanma sürecini; kalıtsal faktörler, yaşam biçimleri, mesleki durum, beslenme, önceden geçirilmiş rahatsızlıklar ve bireysel özellikleri gibi pek çok kişisel farklılık etkilemektedir (Biol, 2011). Biyolojik ve fizyolojik gerilemelerin görülebildiği dönem olan yaşlılıkta, gelişen fizyolojik değişikliklerle beraber yaşlılar daha sık enfekte olurlar (Altın, 2020).

Tüm yaş grupları Covid-19 ile bulaşma riski altında olmakla birlikte, yaşlı bireyler yaşlanma ve altta yatan tıbbi durumları nedeni ile ciddi hastalık geçirme riskiyle karşı karşıyadır. Yaşlı bireyler hem yaşla birlikte organ ve sistemlerdeki fizyolojik ve biyolojik değişiklikler hem de altta yatan tıbbi durumlar nedeniyle Covid-19 enfeksiyonu açısından daha fazla risk altındadırlar (Mueller, McNamara & Sinclair, 2020). Ayrıca yaşlanmış bireyin immün sisteminde klinik olarak enfeksiyonlara, otoimmünite ve maligniteye yatkınlık vardır (Ekici, 2020). Yaşlanma ile birlikte fonksiyonel kapasitede azalmalar ve kayıplar görülür (Hastaoğlu & Hastaoğlu, 2018). Tüm bu bilgiler ışığında yaşlı nüfusun giderek arttığı ülkemizde, yaşlılık ve eşlik eden kronik hastalıklar, toplum sağlığının sürdürülmesi ve korunması adına önemli bir tehdit oluşturmaktadır (Çifçili, 2012).

Yaşlı bireylerde sık görülen sağlık problemleri yaşlılığın 7'i'si olarak sınıflandırılmıştır. Bunlar; bilişsel fonksiyonlarda gerileme/azalma (intellectual failure), hareketsizlik (immobility), dengesizlik (instability), idrar-gaita tutamama (incontinence), uykusuzluk (insomnia), tanı ve tedavi girişimlerinden kaynaklanan sorunlar (iatrojenik problems), ailelerin katılımı (involvement of the families)'dir (Kutsal, 2007). Covid-19 pandemisi yaşlıların yaşadığı bu sağlık sorunlarını arttırabilir. Artan bu sağlık sorunları da yaşlıların psikolojik olarak yaşam doyumlarını azaltarak, depresyona neden olabilir. Yapılan bir çalışmada yaşlıların sağlık sorunlarının olması, kronik hastalık tanısı almaları, yaşam doyumlarını etkilediği belirlenmiştir (Softa, Karaahmetoğlu, Erdoğan & Yavuz, 2015).

2.3.Yaşlılardaki Sosyolojik Etkilenimler

Son yarım asrın en önemli sosyal krizi olarak isimlendirilen koronavirüs pandemisi, diğer doğal afetler ve salgınlar gibi toplumdaki hassas ve kırılğan yapıyı etkilemektedir. Giderek yaşanan Batı ülkelerinde koronavirüs pandemi sürecinde ortaya çıkan sonuçlar, sağlık sistemindeki en zayıf halkanın, yaşlı ve engelli hastalar olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, T.C. Sağlık Bakanlığı da (2020) hastalık karşısında en çok risk altında olan grubun kronik rahatsızlığı bulunanlar ve yaşlılar olduğunu belirtmiştir. Risk altında olduğu belirtilen yaşlı nüfus grubu, ülkemizdeki toplam nüfusun % 9,1'ini oluşturmaktadır ve nüfus projeksiyonlarına göre bu oranın gittikçe yükseleceği beklenmektedir (TÜİK, 2018).

Yaşam süresinin uzaması ve yaşlı nüfusun artışı göz önüne alındığında salgın sürecinin, yaşlılık kültürüne ve toplumdaki yaşlılık algısına etkisinin tespit edilmesi gerekmektedir. Salgın sürecinde yaşlıların korunması ve bulaşma riskinin azaltılması için Türkiye'de Sağlık Bakanlığı tarafından birçok politika izlenmiştir (Özdemir, 2020). Pandeminin psikososyal boyutu gözden geçirildiğinde, Sağlık Bakanlığı 2019 yılı içerisinde pandemi ulusal hazırlık planı hazırlamış, bu planda psikososyal destek için de bir eylem planı oluşturulmuştur (Sağlık Bakanlığı, 2019). Psikososyal destek eylem planlarında dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına yönelik yapılacak güçlendirme çalışmaları ve pandeminin potansiyel olarak etkileyebileceği özel gruplara (çocuklar, yaşlılar, kronik hastalığı olanlar, gebeler gibi) da yer verilmektedir. Sadece dezavantajlı grupların ihtiyaçları değil, karşılaşılabilecekleri zorlukların toplum tarafından algılanışı da önemlidir.

Dolayısıyla salgın sürecinde risk grubunu teşkil eden yaşlı bireyler, yaşam sürdürdükleri kişilerin olup olmaması, ekonomik düzeyleri, eğitim seviyeleri, çevresel faktörler ve cinsiyete bağlı etkenler çerçevesinde değişiklik göstermekte ve bu nedenle de yaşlılık algısının birey ve toplum bakışıyla incelenmesi gerekmektedir (Özdemir, 2020). Diğer bir deyişle ülkemizde dezavantajlı gruplarda sayılan yaşlıların pek çoğunun bu süreçte, teknolojiden faydalanarak bilgiye ulaşma sürecinde de problem yaşayabileceği dikkate alındığında (TV, uzaktan eğitim, HES kodu alma) toplumsal açıdan pandeminin yaşlılardaki etkilenimleri üzerinde durmak oldukça önemlidir.

Tüm bu bilgiler ışığında, pandemi süreci toplumsal anlamda dezavantajlı grupta bulunan yaşlıların, yaşlı ayrımcılığını daha da derinleştirmiştir. Diğer bir deyişle, pandeminin ortaya çıkışı sonrasında getirilen düzenlemeler karşısında yaşlıların yaşadığı uyum güçlüğü, yaşlıların sosyal medya üzerinde çeşitli görsel ve video paylaşımlar aracılığıyla literatürde "yaşlılık" olarak değerlendirilen ayrımcılık ve damgalamaların odağı haline gelmelerine sebep olmuştur (Kara, 2020).

2.4.Yaşlılardaki Psikolojik Etkilenimler

Yaşlılık dönemi, yaşlıların yaşam doyumlarında azalmaya neden olabilen önemli gelişimsel dönemlerdendir (Mollaoğlu & Hastaoğlu, 2017) Güncel araştırmalar, sosyal izolasyon, fiziksel mesafe, sokağa çıkma yasağı gibi önlemlerin yaşlıların yalnızlaştırılmasına neden olduğunu ve buna bağlı gelişen yalnızlığın yaşlılarda kaygı, depresyon, bilişsel işlev bozukluğu, kalp hastalığı ve mortalite riskini artırdığını göstermektedir (Brooke & Jackson, 2020). Yaşlıları izole etmek, vakalarda zirveyi geciktirmek ve yüksek risk gruplarına yayılımı en aza indirmek için en önemli olan bulaşmayı azaltabilir. Bununla birlikte, izolasyon stratejilerine bağlılığın zamanla azalması muhtemeldir. Bu tür hafifletme önlemleri, bulaşmayı önlemek için etkili bir şekilde zamanlanmalıdır. Ancak duygusal bozukluklarla ilişkili Covid-19'un morbiditesini arttırmaktan kaçınılmazdır (Armitage & Nellums, 2020). Covid-19 salgını tüm dünyada yaşam şeklini değiştirmeye zorlasa da özellikle yaşlılar arasında yalnızlık ve sosyal izolasyonu değerlendirmek için stratejiler ve yaklaşımlar

geliştirmek oldukça önemlidir (Berg-Weger & Morley, 2020).

3.SONUÇ VE ÖNERİLER

Covid-19'un dünya çapındaki yayılması endişe verici ve oldukça önemli bir halk sağlığı sorunudur. Ortaya çıkan veriler, Covid-19'un özellikle multimorbiditesi olan yaşlı kişiler için özel bir risk olduğunu göstermektedir. Covid-19 enfeksiyonlarına ilişkin son raporlar, hem toplumda yaşayan yaşlıların hem de bakım evlerinde, yardımcı yaşam tesislerinde ve diğer toplu yaşam ortamlarında ikamet edenlerin yüksek risk altında olduğunu göstermektedir(Applegate & Ouslander, 2020).

Sonuç olarak pandemi, başta sağlık olmak üzere psikolojik, sosyal ve ekonomik pek çok alanda insan yaşamını önemli ölçüde etkilemiştir. Covid-19 'dan etkilenen yaşlı bireylerin psikososyal gereksinimlerine (ölüm korkusu, yalnızlık, damgalanma, sosyal dışlanma ve diğer sosyal hizmetlere ulaşım) yönelik yerel uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Altın, Z. (2020). Elderly people in Covid-19 outbreak. *The Journal of Tepecik Education and Research Hospital*, 30, 49-57. doi:10.5222/terh.2020.93723
- Applegate, W. B., & Ouslander, J. G. (2020). Covid-19 Presents High Risk to Older Persons. *Journal of the American Geriatrics Society*, 68(4), 681-681. doi:10.1111/jgs.16426
- Armitage, R., & Nellums, L. B. (2020). Covid-19 and the consequences of isolating the elderly. *The Lancet Public Health*, 5(5), 256 doi:10.1016/S2468-2667(20)30061-X
- Berg-Weger, M., & Morley, J. E. (2020). Loneliness and Social Isolation in Older Adults during the Covid-19 Pandemic: Implications for Gerontological Social Work. *Journal of Nutrition, Health and Aging*, 24, 456-458. doi:10.1007/s12603-020-1366-8
- Bilgili, N., Kitiş, Y., & Ayaz, S. (2012). Yaşlılarda yalnızlık, uyku kalitesi ve etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 15(1), 81-88.
- Biröl, L. (2011). *Hemşirelik Süreci* (10.Baskı). İzmir: Etki Matbaacılık.
- Brooke, J., & Jackson, D. (2020). Older people and Covid-19: isolation, risk and ageism. *Journal of Clinical Nursing*, 29(13-14), 2044-2046. doi:10.1111/jocn.15274
- Çifçili, S. (2012). Aktif yaşlanma: Fiziksel boyut. *Turkish Family Physician*, 3(1), 15-22. Retrieved from www.turkishfamilyphysician.com
- Edelman, L. S., McConnell, E. S., Kennerly, S. M., Alderden, J., Horn, S. D., & Yap, T. L. (2020). Mitigating the effects of a pandemic: Facilitating Improved Nursing Home Care Delivery Through Technology. *JMIR Aging*, 3(1), e20110. doi:10.2196/20110
- Ekici, E. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde yaşlı bireylerin bakım yönetimi. *Haliç Üniversitesi Dergisi*, 145-152.
- Hastaoğlu, F., & Hastaoğlu, E. (2018). Current problems of the elderly: Poor Nutrition. *Journal of Current Researches on Health Sector*, 8(1), 89-94. doi:10.26579/jocrehes_8.1.8
- İçişleri Bakanlığı. (2020). 65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi (21 Mart 2020). <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-veustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikmayasagi-genelgesi>. (Erişim Tarihi: 06 Nisan 2020).
- Kara, Z., & Alsancak, F. (2020). Koronavirüs pandemisinde toplumun yaşlı ve engellilere yönelik düşünceleri üzerine bir araştırma. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 7(2), 1-16.
- Kaya, M. (2020). Koronavirüs Salgınında Yaşlılar Nasıl Hedef Haline Geldi. SETA Perspektif, Erişim adresi <https://www.setav.org/perspektif-koronavirus-salgininda-yasli-lar-nasil-hedef-haline-geldi/>
- Kutsal, Y. (2007). *Temel Geriatri*. Türkiye: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Mollaoğlu, M., & Hastaoğlu, F. (2017). Determination of the Life Satisfaction of Elderly People Living in Nursing Homes. *Journal of Current Researches on Health Sector Year*, 7(2), 21-28 doi:10.26579/jocrehes_7.2.2
- Mueller A. L., McNamara, M. S., & Sinclair, D. A. (2020). Why does Covid-19 disproportionately affect older people? *Aging (Albany NY)*. 12(10), 9959-9981. doi:10.18632/aging.103344
- Oflaz, F. (2020). Covid-19 pandemisi ve yaşlılar. Erişim tarihi: 1 Mayıs 2020, <https://korona.hasuder.org.tr/Covid-19-pandemisi-ve-yasli-lar/>
- Özdemir, M. (2020). Yaşlılık algısının koronavirüs salgını sürecindeki kültürel değişimi. *Milli Folklor*, 127(32), 46-58.
- Qui, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B., & Xu, Y. (2020). "A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the Covid-19 epidemic: implications and policy recommendations". *General Psychiatry*, 33,1-3.
- Sağlık Bakanlığı. (2020a). "Koronavirüs, alacağımız tedbirlerden güçlü değildir". Erişim tarihi: 1 Mayıs 2020, <https://www.saglik.gov.tr/TR,64383/koronavir-us-alacagimiz-tedbirlerden-guclu-degildir.html>
- Sağlık Bakanlığı. (2020b). "Covid-19 enfeksiyonunda kimler daha fazla risk altında?". Erişim tarihi: 2 Mayıs 2020, <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid19-kimler-risk-altinda>
- Softa, H. K., Karaahmetoğlu, G. U., Erdoğan, O., & Yavuz, S. (2015). Yaşlılarda yaşam doyumunu etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 8(1), 12-21.
- TUIK, (2018). İstatistiklerle Yaşlılar. Erişim adresi <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-engellidb/hastaliklar/Yasli-Sagligi/raporlar-istatistikler/TUIK-Yasli-Istatistik-2018.pdf>

- Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. *Tüba raporları*, 17 Nisan 2020
- Velavan, T. P., & Meyer, C. G. (2020). The Covid-19 epidemic. *Tropical Medicine and International Health*, 25(3), 1-3. doi:10.1111/tmi.13383.
- WHO (2020). World Health Organisation. Retrieved December 5, 2020, from [https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/weekly-surveillance-report.2020_\(eri%3C015F%6\)](https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/weekly-surveillance-report.2020_(eri%3C015F%6))
- WHO (2020). Covid-19 Strategy Update Report. Retrieved from <https://www.who.int/publications-detail/covid-19-strategy-update>
- WHO (2020). *Summary Report on Proceedings Minutes and Final Acts of The International Health Conference*, New York. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/85573>
- Zhou, P., Yang, X. L., Wang, X. G., Hu, B., Zhang, L., Zhang, W., Shi, Z. L. (2020). A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. *Nature*, 559, 270-289. doi:10.1038/s41586-020-2012-7